

Doç. Dr. Mustafa BORAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Theology
Çanakkale, Türkiye
mustafaboran1963@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-2345-6789

ROR ID: <https://ror.org/05rsv8p09>

Gıdalarda Yapılan Hileler ve Fıkhî Hükme Etkisi

Frauds in Food and the Effect on Islamic Law

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Kasım 2023 / 14 November 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Aralık 2023 / 17 December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2023 / 30 December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf | Citation

Boran, Mustafa. "Gıdalarda Yapılan Hileler ve Fıkhî Hükme Etkisi".

Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi 5 (Aralık 2023), 1-21.

DOI: 10.61216/darulhadisdergisi.1390991

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme

Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.

İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by Turnitin.

No plagiarism detected.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mustafa BORAN).

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi

Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

Gıdalarda yapılan birtakım hileler vardır. Bu hileler daha çok taklit ve tağşiş terimleriyle ifade edilmektedir. İslam dini helal kazanca, doğruluğa, dürüstlüğe büyük önem vermiş, can, mal, akıl, nesil ve din gibi değerlerin korunmasını istemiştir. Hile yapanlar ayeti kerimelerde kınanmıştır. Peygamber Efendimiz de (s.a.v) "Bizi aldatan bizden değildir" buyurmuştur. Bu sebeple hile yapmak caiz görülmemiş, haram sayılmıştır. Hilelerin bir kısmı helal olan gıdayı haram hale getirebilmektedir. Bazıları şüpheli duruma düşürmektedir. Gıdalarda yapılan hileler insan sağlığını da tehdit etmektedir. Bazı hileler ölümcül olabilmektedir. Hileli gıdaları tüketmenin fikhî hükmü sağlık açısından etkisine göre belirlenebilir. Hileli malı satın alan kimse aldatılmış olmaktadır. Aldığı malda kusur vardır, malın vasfı uygun değildir. Müşterinin vasıf ve kusur muhayyerliği sebebiyle sözleşmeyi feshetme hakkı vardır. Hile yapanlara teşhir etme, para, hapis gibi cezalar uygulanabilir. Teknolojinin gelişmesi, gıdalarda küresel ölçekte problemler ortaya çıkması, fiyatların artması gibi sebeplerle gıdalardaki hileler gün geçtikçe çoğalmaktadır. Bu çalışmada gıdalardaki hilelere dikkat çekilerek sağlık açısından olduğu kadar dini yönden de farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir. Gıdalarda yapılan hileleri konu edinen dokümanlar ele alınarak helallik ve haramlığa etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, hüküm, gıda, hile, taklit, tağşiş.

Frauds in Food and The Effect on Islamic Law

Abstract

There are some frauds in food. They are mostly defined as imitation and adulteration. The religion of Islam gives great importance to halal earnings, truth and honesty, and demands the protection of values such as life, property, mind, generation and religion. Those who cheat is condemned in the verse. Our Prophet (Phub) also said that, "He who deceives us is not one of us". For this reason, cheating is not permissible, it is considered haram (unlawful). Some of the frauds can make halal food haram. Some make it suspicious. Cheating in food also threatens human health. Some tricks can be deadly. The fiqh (Islamic Law) provision of consuming fraudulent foods can be determined according to their health effects. Those who buy fraudulent goods is deceived. There is defect in the goods they buy; the quality of the goods is not suitable. The customer has the right to terminate the contract due to the right of option in the sense of his qualification and discretion. Penalties such as exposure, fines and imprisonment may be applied to prevent fraud acts. Fraud in food is increasing day by day due to reasons such as the development of technology, the emergence of problems in food on a global scale, and the increase in prices. In this study, it is aimed to raise awareness in terms of health as well as religion by drawing attention to food fraud. The effects of halal and haram have been tried to be analysed by examining the documents regarding fraud in food.

Keywords: Fiqh, law, food, fraud, imitation, adulteration.

Giriş

İslam dini doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v), Müslümanın elinden ve dilinden zarar görmeyen kimse olduğunu haber vermiş, asıl muhacirin Allah'ın yasaklarından kaçan kimse olduğunu bildirmiştir.¹ Fıkıh eserlerimizde rızkını temin için çalışma konusunda müstakil başlıklar konulmuş, ticaret, hayvancılık, ziraat, zanaat gibi

¹ Buhârî, "İman", 4, 5, "Rikak", 26; Müslim, "İman", 64-65.

birçok helal kazanç yolları zikredilmiştir. Kişinin kendisini ve ailesini geçindirecek, borçlarını ödeyecek kadar çalışması farz görülmüştür.²

İnsan hayatiyetini sürdürmek için yeme içmeye ihtiyaç duymaktadır. Kişinin ölmeyecek kadar yemesi farz sayılmıştır. Namazını ayakta kılabilir, orucunu tutabilecek kadar yemesi sevap, vücut kuvvetini temin için doyuncaya kadar yemesi mubah görülmüştür.³ Yenilen, içilen gıdaların helal, sağlıklı ve hileden uzak olması gerekmektedir.

Bu çalışmada günümüzde büyük problem olan, gıdalarda yapılan hileler üzerinde durulacaktır. Öteden beri var olan bazı hilelerin yanında teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni hile türlerine de temas edilecektir. Hilelerin gıdanın helallik ve haramlığını, şüpheli duruma düşürmesini ne derecede etkilediği ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca bilmeden hileli mal alan kimsenin İslam hukukuna göre sahip olduğu haklara değinilecektir.

İslam dini, can, mal, akıl, nesil, din gibi değerlerin korunmasına büyük önem vermiştir. Gıdalardaki hileler bu değerlerin hepsine zarar vermekle beraber en fazla can ve mala zarar vermektedir. Bu zararların imkanlar ölçüsünde önlenmesi gerekmektedir.

Gıdalardaki hileler araştırmada yazılanlarla sınırlı değildir. Burada zikredilmeyen daha birçok hile bulunabilir. Bu çalışmada daha çok resmi olarak açıklanan, yaygın olan, genelde laboratuvar tahlillerinde ortaya çıkan hilelere temas edilecektir.

Gıdalarda hilenin dışında alkol, domuz ürünleri gibi dinen haram olan maddeler bulunabilmektedir. Ayrıca haram olan bu ürünlerin işlenmiş gıdalara karıştırıldığı halde, gizlenmesi ise ayrı bir hile çeşidi oluşturmaktadır. Kendisi haram maddeler ayrı bir husustur. Konumuz gıdalarda hile olduğu için bu haram maddelere çalışmada yer verilmeyecektir.

Araştırmalarda gıdalardaki hileler konusunun değişik disiplinlerde ele alındığı görülmüştür. Tarım ve Orman Bakanlığının yapmış olduğu kontrollerde görülen taklit ve tağşişler belirli aralıklarla kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu paylaşımlar, gıdalardaki hileleri resmi olarak ortaya koymaktadır. 2012-2022 yılları arasında değişik dönemlerde 27 defa kamuoyuna duyuru yapılmış olup; toplamda 1.887 firmanın 4.164 farklı parti ürünü tüketicinin bilgisine arz edilmiştir.⁴ Yine bu çalışmada istifade edilen Süleyman Erdoğan'ın kaleme aldığı "Gıda Güvenliği" kitabında gıdalardaki hilelere temas edilmiştir. Nevzat Artık, "Gıdalarda Taklit ve Tağşiş"; Soner Türkmen-Yener Ataseven, "Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi"; Erdal Ertaş- Bahar Topal, "Gıda Hileleri Konusunda Toplum Olarak Yeterince Bilinçli miyiz?" isimli çalışmalar da gıdalardaki hileler konusunda dikkat çekmektedir.

Hile konusu fıkıh kaynaklarında genel manada ele alınmıştır. Ancak gıdalarda yapılan hilelerin fiki boyutu üzerinde müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada

² Abdullah b. Mahmud, Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989), 696-698.

³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 698-699.

⁴ <https://www.tarimorman.gov.tr/Konu/1438/Kamuoyu-Duyurulari> (Erişim, 10.12.2023).

gıdalardaki hilelerin fikhî boyutu ele alınmıştır. Yapılan çalışma ile konu hakkında araştırma yapacaklara yardımcı olunması da hedeflenmiştir. Ayrıca hileleri önlemek ve azaltmak için neler yapılabileceği hususunda bazı tedbirlere de temas edilecektir.

1. Hile

“Hile” kelimesi kök olarak Arapça olup sözlükte “aldatmak, çare, kurnazlık, düzenbazlık, maharet, beceriklilik” gibi manalara gelmektedir. Çoğulu “hiyel” dir.⁵ Konumuzla ilgili olarak aldatma, kurnazlık, düzenbazlık anlamları öne çıkmaktadır.

“Hile” kelimesi Arapçada çoğunlukla çare ve tedbir gibi manalarda kullanılsa da Türkçede anlam kaymasına uğramıştır, asla bu mana ile kullanılmamaktadır. Sahtekârlık, bir malın halislik ve saflığını bozacak şey, değersiz bir şey karıştırma gibi anlamlarda geçerli olmaktadır. Hile yapan kimseye hileci, hilekâr ve hilebaz gibi isimler verilmektedir.⁶ Türkçede kullanılan hile kelimesini Arapçada “hud’a”, “mekr”, “keyd”, “tedlis”, “tağrir”, “gışş” ve “hilâbe” gibi kelimeler karşılmaktadır.⁷

Fikhî bir terim olarak “hile”, kasıtlı ve haksız olarak aldatmak, meşru olan bir şeyi meşru olmayan bir şeye vasıta kılmak, iş ve tasarrufları şeklen ve görünüş olarak fıkha uygun hale getirmek, yasak olan şeyleri görünüşte meşru olarak yapabilmek için yollar ve çareler bulmak olarak tanımlanmaktadır.⁸ Konumuz ile alakalı olan gıdalardaki hile kasıtlı ve haksız olarak aldatmayı ifade etmektedir.

Hile, insanın var olduğu günden beri tartışılan bir konu olmuştur. Kur’an-ı Kerim’de Peygamber Efendimizden önceki kavimlerin yaptığı hilelere işaret eden ayetler mevcuttur. Bir mal alıp satarken ölçüyü ve tartıyı değiştirmek en çok yapılan hilelerden birisidir.

Medyen halkına peygamber olarak gönderilen Şuayb Aleyhisselam, kavmine Allah’a kulluk etmenin yanında ölçüyü tartıyı tam yapmalarını, insanların mallarının değerini düşürmemelerini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamalarını söylemiştir.⁹ Tefsirlerde Medyen halkının ticaret ahlakının bozuk olduğu, ölçü ve tartıda hile yaptıkları haber verilmektedir. Bu sebeple Şuayb Aleyhisselam ticaret ahlakının korunması için kavminden ölçü ve tartıda adaletli olmalarını, insanların haklarını eksiltmeden tam vermelerini, zarar vermeden ödemelerini istemiştir. Zira ölçü ve tartıda hile yapıldığı zaman arkasından bozgunculuk meydana geldiği

⁵ Ahterî Mustafa Efendi, “hyl” *Ahter-i Kebîr* (İstanbul: Fazilet Neşriyat ve Ticaret A.Ş., 2013), 331.

⁶ Şevket Rado, “Hile”, *Hayat Büyük Türk Sözlüğü* (İstanbul: Hayat Yayınları, ts), 528-529.

⁷ Saffet Köse, “Hile” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/28,29; Temel İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 5. Baskı, 2021), 3/522-523.

⁸ Mehmet Erdoğan, “Hile” *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 4. Baskı, 2013),198-199.

⁹ A’raf, 7/85; “Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”

ifade edilmiştir.¹⁰ Bu ayetlerden belli bir kavmin yapmış olduğu hile haber verilirken bütün toplumlar için uyarı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Cahiliye toplumunda bazı insanlar bir şey satın alırken ölçüyü ve tartıyı tam tutarlar, başkalarına bir mal satarken ise eksik ölçüp tartarlardı. Bu konuda Müslümanları uyarmak için ayetler gönderilmiştir. Mutaffifin suresi alışverişte hile ile ilgili hususları haber veren bir suredir. Bu surenin ilk altı ayeti alışverişte eksik ölçüp tartanları kınayan ayetlerdir.¹¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) zamanında da genel olarak hilelere, özelde gıda hilelerine rastlanmaktadır. Satılan buğdayın altının ıslak olması hadisesi meşhur örneklerden birisidir. Allah Resülü (s.a.v) bir gün Medine çarşısına gitmiş, buğday satan birisinin yanına varmıştı. Ellerini buğdayın içine soktuğunda parmaklarına ıslaklık dokunmuştu. Bunun üzerine sahibine, bu ıslaklığın sebebini sormuştu. Buğday sahibi; onu yağmurun ıslattığını söyleyince, Peygamberimiz; o ıslak kısmı, insanların görmesi için üste çıkarsaydın ya “Bizi aldatan bizden değildir”¹² buyurmuştur. Burada yapılan hile, Peygamber Efendimiz (s.a.s) tarafından teşhir edilerek diğer insanların da sakınmasının hedeflendiği söylenebilir. ıslaklık buğdayda bir ayıptır. Satıcı bu ayıbı gizlediği için aldatan konumuna düşmüştür. Bu da hilenin malın ayıbını gizlemekle alakalı olduğunu gösterir.

Bu örnekte satılan buğdayın kendisinde bir hile olmadığı, mal sahibinin yağmurdan ıslanan buğdayın ıslaklığını alıcıdan gizlediği veya bu ıslaklığa dikkat etmediği anlaşılmaktadır. Bu davranış alıcıyı aldatma olarak vasıflandırılmıştır. ıslanan buğdayların satarken normalden ağır gelmesi veya bozulması da muhtemeldir. Gıdanın ıslatılması alım satımda aldanmaya sebep olup bozulma gibi riskleri taşıdığı yerlerde hile olarak görülebilir. Ancak her zaman bir ürünün ıslak olması hile sayılmaz. Örnek olarak marul, maydanoz, tere gibi ürünler buruşmaması için pazar yerlerinde ıslatılabilmektedir. Balıkçı sattığı balıkları deniz suyu veya tuzlu su ile sık sık ıslatmaktadır. Bu da yeşilliklerin ve balıkların canlı görünüp bozulmasını önlemek için yapılan bir uygulama olarak görülebilir. Ayrıca sayılan yeşilliklerin tartıyla değil tane hesabı satılması ve balıkların suyu sünger gibi çekmemesi illetinden dolayı da bu uygulamaların aldatma anlamı taşımadığı toplumda genel kabul görmüştür.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) satacağı hayvanın sütünü çok göstermek için sağmal hayvanların memelerinde sütü biriktirmeyi yasaklamıştır. Böyle bir hayvanı satın alan kimsenin alışverişi geçerli kılma veya geri iade etme hususunda muhayyer olduğunu bildirmiştir.¹³ Sağmal hayvan sütü sağılmadığında memeleri şişmekte, normal halinden daha

¹⁰ Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn Râzî, (v.606/1210), *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 3. Baskı, ts), 14/172-174.

¹¹ Mutaffifin, 83/1-6. “Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler (eksiltirler). Onlar, o büyük gün için -insanların âlemlerin rabbinin huzuruna çıkacakları gün için- diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?”

¹² Müslim, “İman”, 164; Tirmizî, “Büyû”, 74; İbn Mâce, “Ticârât”, 36; Ebû Dâvud, “İcâre”, 50; Dârimî, “Büyû”, 10; Ahmed b. Hanbel, 2/242.

¹³ Buhârî, “Büyû”, 64; Müslim, “Büyû”, 11.

fazla süt verdiği algısı oluşmaktadır. Bu da müşterinin aldanmasına sebep olmaktadır. Böyle bir hayvanı satın alan kimsenin hileyi anladığında cayma hakkı bulunmaktadır.

Sağmal hayvanın sütünü biriktirerek fazla süt verdiği algısını oluşturmak için yapılan hileye tedlis denilmektedir. Tedlis; akde konu olan malın değerini arttırmak maksadıyla gerçek durumunu gizleyip malı olduğundan farklı göstermek olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Yapılan bu tür hile müşteri için vasıf muhayyerliğine girmektedir. Hileli mal alım satımı yapıldığında sözleşmenin bağlayıcılık şartı bulunmadığı için akdi fesih hakkı doğmaktadır.¹⁵ Sağmal hayvan örneği beklendiği zaman çok görünerek müşterinin aldanmasına sebep olan bütün yerlerde geçerli sayılabilir.¹⁶

Hileli mal konusunda ürünü alan kimse ayıp ve vasıf muhayyerliğinden yararlandığı gibi şart muhayyerliği hakkından da yararlanabilir. Şart muhayyerliği tarafların belli bir süre içerisinde akdi geçerli kılma veya feshetme yetkisine sahip olmayı ifade etmektedir.¹⁷ Nitekim sahabeden Habân b. Munkız (r.a.) Resul-i Ekrem'e alış-verişlerde sık sık alandığını bildirince Efendimiz (s.a.s.) ona "Alışveriş yaptığında, aldatma yok, benim üç gün muhayyerlik hakkım var" demesini¹⁸ tavsiye etmiştir.

Yukarıda zikredilen deliller hilenin haram olduğunu ortaya koymaktadır. Buğday ile ilgili ıslaklık sebebiyle Allah Resulü (s.a.s.) "Bizi aldatan bizden değildir" buyurmuştur. Buradan hile yapmanın İslami bir davranış olmadığı anlaşılmaktadır. Bir şeyin İslam'dan olmaması onun yasak olmasını gerektirir. Bu da işaret yoluyla aldatmanın haram olduğuna delalet eder. Hile ve aldatma aynı mananın iki farklı ismidir. Böylece bu hadis hilenin de haram olduğuna delalet etmiş olmaktadır. Bilindiği gibi İslam hukukunda hükümler, delillerden ibaresiyle olduğu gibi işaretiyle ve delaletiyle de sabit olabilir.¹⁹

Bu deliller aynı zamanda hile yapmanın kötü ve hatalı bir davranış sergilediğini, dünyevi ve uhrevi bazı cezalar doğurduğunu göstermektedir. Bunun yanında hilenin yapılan akitlere ve hukuki işlere etkisine de işaret etmektedir.²⁰ Bu delillerden, hilenin tarihinin çok geçmişe dayandığı da anlaşılmaktadır.

¹⁴ Erdoğan, "Tedlîs", 556.

¹⁵ Ahmet Yaman-Halit Çalış, *İslam Hukuku* (Ankara: Bilay Yayınları, 2. Baskı, 2018), 300, 301.

¹⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârîb* (by: Dâru't-tayyibe, ty), 5/616, 617.

¹⁷ Haddâd, *Cevhere*, 246.

¹⁸ Buhârî, "Büyû", 48; Müslim, "Büyû", 48.

¹⁹ İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1965), 169-174.

²⁰ Köse, "Hile", 18/28-29.

2. Gıdalardaki hileler

Her gün tüketilen gıdalarda yapılabilen hileler akıl almaz boyutlardadır. Hiç et olmadan köfte, süt kullanılmadan peynir, arı olmadan bal yapılabilmesi gıdalardaki hilelerin vahametini göstermektedir.²¹ Bu hileler, helallik ve sağlık açısından büyük problem teşkil etmektedir. Günümüzde neredeyse aldığı ürünlerde hile olduğundan şüphe etmeyen kimse kalmamıştır. Kişi, satın aldığı balın sahte, zeytinyağının karışık olmadığından emin olamamaktadır.

Hazır gıdalarda hileler, daha ucuza mal edip daha fazla kazanmak, ürünün görünüşünü güzelleştirmek, renginin daha canlı olmasını sağlamak, tüketim tarihi geçen veya bozulan ürünü tekrar satmak gibi sebeplerle yapılmaktadır.

Gıdalardaki hileler için günümüzde çoğunlukla kullanılan iki kelime vardır. Bunlar “taklit” ve “tağşiş” kelimeleridir. Taklit ve tağşişin neyi ifade ettiği önemlidir.

Taklit, Gıda maddelerini şekil ve nitelik bakımından olduğunun dışında gösterme olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir ürünü başka bir ürünün aynısıymış gibi göstermeye çalışmaktır. Örneğin olarak meyve şurubunu pekmez diye pazarlamak, bitkisel yağlardan yapılan ürünü tereyağı diye satmak gibi.²²

Tağşiş; Bir gıdanın içerisine başka bir şey karıştırma, katıştırma demektir. Gıda maddelerinin şu anda geçerli olan mevzuata ve izin verilen şartlara uygun olmayan üretimini ifade etmektedir. Türk Gıda Kodeksi'ne göre gıdalarda tağşiş yapmak yasaktır. Örnek olarak zeytinyağının içerisine palm/palmiya yağı karıştırmak verilebilir.²³

Hilelerin bir kısmı yürürlükte olan kanun ve yönetmeliklere aykırı olarak yapılan hilelerdir. Tarım ve Orman Bakanlığı bu konuda denetim ve tahliller yapmakta zaman zaman firmaları teşhir için basın yayın organlarında listeler halinde üretici firmalar, ürünler ve yapılan hileler yayınlanmaktadır. Burada yüzlerce firma ve ürünlerindeki hileler açıkça yazılmaktadır. Toplamda binlerce hileli firma ve ürün afişe/ifaşe edilmiştir.²⁴ Hile yapanlara adli para cezası, hapis ve gıda alanındaki faaliyetlerden men gibi cezalar verilmekte ancak istenilen sonuç alınamamaktadır.

²¹ <https://www.aykiri.com.tr/et-kullanmadan-kiymasiz-kofte-yapti-gundem-oldu/41674/> (Erişim, 08.12.2023).

²² Nevzat Artık, *Gıdalarda Taklit ve Tağşiş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü), 1.

²³ Artık, *Gıdalarda Taklit ve Tağşiş*, 1; Erdal Ertaş-Bahar Topal, Gıda Hileleri Konusunda Toplum Olarak Yeterince Bilinçli miyiz? *Bilim ve Teknik Dergisi* (Ağustos 2009), 38-39.

²⁴ Tarım ve Orman Bakanlığının yaptığı kontroller sonucunda sahip olduğu bilgileri, 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanun'unun 31 inci maddesinin 6. fıkrası uyarınca kamuoyunun bilgisine sunabileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca, 17 Aralık 2011 tarihli Gıda ve Yemin Resmi Kontrolüne Dair Yönetmeliğin 8 inci maddesi gereğince kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde bozulmuş, değiştirilmiş gıdaları üreten ve/veya satan firmanın adı, ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarasının Bakanlık resmi internet sitesinde Bakanlıkça kamuoyunun bilgisine sunabileceği hükmü yer almaktadır. Bu kapsamda, kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde bozulmuş, değiştirilmiş ürünlere ait bilgiler yer almaktadır.

Hilelerin bir kısmı da kanun ve yönetmeliklere, Türk Gıda Kodeksine uygun olduğu halde tüketiciyi yanıltan uygulamalardır. Örnek olarak vişne suyu, kırmızı elma suyu gibi meyve sularına, bazı şekerlemelere, domates sularına, sucuklara kırmızı renk maddesi olarak böceklerden elde edilen karmin (E120) katılmaktadır.²⁵ Tüketici bu kırmızı rengi meyvenin, ürünün doğal rengi olarak algılamaktadır. Kanunlara göre yasak olmayıp etiketinde yazdığı zaman hile sayılmamaktadır. Halbuki bu da bir tür hile olarak görülebilir. Cipslere MSG (monosodyum glutamat E621) katılmaktadır. Bu madde direk beyni etkileyip sağlıklı olmayan bir ürünü aşırı derecede tüketime sevk etmektedir.²⁶ Bu uygulama da kanaatimizce hile sayılmalıdır. Bulyona MSG katılması da böyledir. Bazı meyvelerin dışı renk ajanlarıyla (E904) kaplanmaktadır. Meyveyi gören müşteri onu kendi rengi zannetmektedir.²⁷ Tereyağı, peynir ve kaşarı sarartmak için havuç ve diğer sebzelerden elde edilen beta karoten maddesi kullanılmaktadır.²⁸ Bu maddeyi kullanmak kanunen yasak değildir. Ancak tüketici bu sarı rengi ürünün doğal rengi zannetmektedir. Örnekler çoğaltılabilir. Burada bizim üzerinde duracağımız daha çok birinci kısım, yani kanunlarda yasak olan hilelerdir.

Gıdalarda yapılan hileler haksız rekabete yol açmaktadır. Böylece haksız kazanç elde etmeye sebep olmaktadır. O gıdayı tüketenin sağlığına zarar verebilmektedir. Bazı hileler ölümcül bile olabilmektedir. Bazı hileler de gıdanın kalitesini düşürmektedir.

Ürünlerinde taklit ve tağşiş yapmayan dürüst üreticiler vardır. Asıl olan da zaten budur. Arzu edilen gıdalarda hilenin, taklit ve tağşişin hiç yapılmamasıdır. Bu mümkün olmazsa hile yapanların en azından istisna olmasıdır.

Hile, bütün gıdalarda olabilir. En fazla hile, et, süt ürünleri, içecekler, bal, zeytin, zeytinyağı, baharatlar gibi ürünlerde görülmektedir. Burada gaye, yapılan hileleri tek tek yazmaktan ziyade hilelere dikkat çekerek fikhî hükme etkisini ortaya koymaya çalışmak, tedbirli davranmaya teşvik etmek, çözüm yolları aramaktır. Hazır gıdalarda denetimlerde ortaya çıkan bazı hileler şunlardır:

2.1. Et ürünlerindeki hileler

Et ve et ürünleri beslenmede önemli yeri olan temel gıdadır. Fıkıh kitaplarımızda et ve et ürünlerinin helal olabilmesi için etinin yenilmesi helal olan hayvanlardan olması, hayvanın usulüne uygun olarak kesilmesi, et ve et ürünlerinin kokmuş veya bozulmuş olmaması gibi hususlara dikkat çekilmiştir.²⁹

²⁵ Harun Şimşek, *Gıda Katkı Maddeleri Rehberi* (İstanbul: Fazilet Neşriyat ve Tic. A.Ş. 2. Baskı, 2011), 83,84.

²⁶ Kemal Özer, *Yediklerimizin İçinde N(E) Var?, A'dan Z'ye Tüm Katkı Maddeleri* (İstanbul: Hayykitap, 2. Baskı, 2013), 141.

²⁷ Özer, *Yediklerimizin içinde N(E) var?*, 149.

²⁸ Süleyman Erdoğan, *Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Gıda Güvenliği* (Ankara: Hayat Yayınları, 2014), 181-182.

²⁹ Nahl, 16/5; Mü'min, 40/79; Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (v.587/1191), *Bedâiu's-sanâî fi tertîb's-şerâî* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud) (Beirut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997), 6/185.

Et ve et ürünleri, en çok hile yapılan gıdalar arasındadır. Yapılan denetimler de bunu doğrulamaktadır. Et ürünlerinde yapılan bazı hileler şunlardır:

Dana kıyması diye satılan ürüne tavuk sakatatı katılmaktadır. Tavuk kemikleri öğütülüp renklendirici katkı maddeleri ile salama ilave edilmektedir. Soya, baharatla karıştırılıp sucuk imalatında kullanılmaktadır. Tavuk dönerinin içerisine tavuk derisi, bağırsak, paça ve sakatatlar, değişik baharatlar karıştırılarak harmanlanmaktadır. Köfte, sucuk ve dönere soya kıyması katılmaktadır.³⁰

Son kullanma tarihi geçmiş sucuklar, kılıfından çıkarılıp parçalanarak yeni yapılan sucukların içerisine katılıp yeni ürün diye satılmaktadır. (Tarihi geçmiş ve bozulmuş ürünlere gıda firmalarınca iade ürünler denilmektedir.) Salam, sosis gibi işlenmiş et ürünlerine et yerine nişasta, tavuk derisi, zar, kan bol baharat ile harmanlanıp katılmaktadır. Sucuk, salam, sosis gibi gıdaların raf ömrünü uzatmak için gereğinden fazla nitrat ilave edilmektedir. (İşlenmiş et ürünlerine bozulmayı önlemek için belirli oranda nitrat katılmaktadır. Nitrat kansorejen madde olduğu halde katılmasa daha büyük problem olacağı ifade edilmektedir. Aşırı nitratın böbreklerin iflasına kadar götürebileceği uyarısı yapılmaktadır.)³¹

Salam, sucuk, sosis gibi ürünlere dana eti yerine domuz, eşek at gibi tek tırnaklı hayvan eti katılmaktadır. Sosiste deri dokusuna rastlanmaktadır. Lahmacunda, et dönerde, pide harcında kanatlı eti tespit edilmektedir. Dana-kuzu karışımı ızgara köftede baş eti, kanatlı eti bulunmaktadır. Adana kebabında kanatlı eti görülmektedir. Dana-kuzu eti kıymasında kanatlı eti, tırnağı ve sakatat tespit edilmektedir. Dana kıymasında tavuk geni bulunabilmektedir. Kıymaya renk vermesi için hayvanın kanı karıştırılabilmektedir. Kırmızı etten yapıldığı söylenen kavurmada kanatlı eti ve sakatat görülmektedir. Dana etinden yapılan hamburger köftesinde tek tırnaklı hayvan eti tespit edilmektedir.³²

Dana ciğerine doğranmış olarak eti helal olan ve olmayan hayvanların ciğeri karıştırılmaktadır. Tavuklar bol karamelli yem ile beslenip köy tavuğu diye satılmaktadır. Çünkü rengi aşırı derecede sarı olmaktadır. Balıklar canlı görünsün diye solungaçları kırmızı gıda boyasıyla boyanmaktadır. Bozulan tavuk etleri bol baharatla soslanıp soslu tavuk diye satılmaktadır. Ya da bozulan tavuk etleri çamaşır suyu veya tuz ile yıkanarak satışa sunulmaktadır.³³ Etlerde yapılan hileler yer yer basın yayında haber konusu olmaktadır.³⁴

Et ürünlerinde oran olarak en çok hile yüzde 17,98 olarak tavuk, hindi, bıldırcın gibi kanatlılarda görülmüştür. Daha sonra yüzde 3,20 oranında kırmızı etlere kanatlı eti katıldığı

³⁰ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 181-182.

³¹ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 181-182; Artık, *Gıdalarda Taklit ve Tağşiş*, 6.

³² Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 181-182.

³³ Soner Türkmen-Yener Atasever, "Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi", *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2020), 72.

³⁴ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/akil-alir-gibi-degil-camasir-suyu-ile-yikanan-etleri-vatandasa-yedirdiler-42276581> (Erişim, 01.06.20223)

tespit edilmiştir. Yüzde 0,65 oranında kırmızı ette domuz, at, eşek gibi tek tırnaklı eti tespit edilmiştir.³⁵

Et ürünlerinde yapılan hileler ile bazı gıdalar harama dönüşmektedir. Helal olan bir ürüne eti helal olmayan domuz, eşek, katır ve eti helal olsa bile usulüne uygun kesilmeyen hayvanların etinin katılması, bir gıdaya haram olan kan ve kan ürünleri ilave edilmesi o ürünü tamamen haram hale getirmektedir. İnsan sağlığına zarar veren bozulmuş et ürünlerini satmak da helal görülemez.

Et ürünlerine eti helal olan ancak daha ucuz olan, usulüne uygun olarak kesilen hayvanların etlerinin katılması caiz olmamakla beraber bu ürünleri tüketmek haram sayılamaz. İnsan sağlığına zararlı maddelerin et ürünlerine katılması fikhi açıdan zararına göre haram, mekruh veya şüpheli olarak görülebilir. Sözelimi işlenmiş et ürünlerine koruyucu madde olarak sağlık açısından zararlı olduğu ifade edilen potasyum nitrit, sodyum nitrit, potasyum nitrat, sodyum nitrat katılmaktadır.³⁶ Özellikle bu ve benzeri katkıları belirlenen dozun üzerinde olduğu zaman sağlık açısından daha riskli olmaktadır. Bu konu daha fazla araştırma gerektirebilir.

2.2. Süt ürünlerindeki hileler

Eskiden süte fazla görünsün diye su katılmış, artık bu hile yine de olmakla beraber biraz geride kaldığı söylenebilir. Teknolojinin de gelişmesiyle yeni hileler ortaya çıkmıştır. Günümüzde süt ürünlerinde en fazla peynir, tereyağı ve kaşarda hile yapıldığı görülmektedir. Bu ürünlerde süt yağı yerine bitkisel yağlar katılmaktadır. Hiç süt olmadan bile tereyağı ve kaşar yapılabilir. İşte süt ürünlerindeki bazı hileler:

Süte bozulmasın diye karbonat, çamaşır suyu, hidrojen peroksit katılmaktadır. Tereyağına margarin ve patates karıştırılmakta, palm yağı, mısır özü yağı, ayçiçeği yağı ilave edilmektedir. Sarı renkli tereyağı beyaz renkli olana göre daha fazla göze hitap edip tercih edilmektedir. Bunu bilen bazı satıcılar tağşiş yoluyla tereyağına sarı renk vermektedir. Kaşar peynirine soya yağı ve margarin karıştırılmaktadır. Küflü ve bozulmuş kaşar peyniri eritilerek eritme peyniri yapılmaktadır. Kaşara patates püresi ilave edilmektedir. Yoğurda jelatin, pektin ve nişasta katılmaktadır. Süt pastörize edilmeden peynir ya da tereyağı yapılmaktadır. Ufalanmış peynir, jel ile birleştirilip, yeniden kalıp peynir imal edilmektedir.³⁷

Sütün yağı alınıp yerine margarin konulmaktadır. Manda yoğurdu diye satılan üründe inek sütüne, bitkisel yağa rastlanılmaktadır. Keçi yoğurdunda süt yağı harici yağ bulunmaktadır. Keçi sütüne daha ucuz olan inek sütü karıştırılmaktadır. Koyun yoğurdunda sığır geni tespit edilmektedir. Tereyağına canlı görünmesi için gıda boyası katılmaktadır. Peynir altı suyuna

³⁵ Artık, *Gıdalarda Taklit ve Tağşiş*, 6.

³⁶ Özer, *Yediklerinizin içinde N(E) var?*, 88-89.

³⁷ Türkmen-Atasever, "Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi", 71-72.

maliyeti düşürmek için tebeşir tozu, kireç, renk ağartıcı gıda katkı maddeleri katılmaktadır. Kültürlü beyaz peynirler, peynir altı suyuna kireç, nişasta, un gibi maddelerin katılarak kaynatılmasıyla yapılabilmektedir. Tereyağına raf ömrünü uzatmak, küf ve mantarı önlemek için sağlık açısından zararlı görülen E-235 kodlu natamisin maddesinin katıldığı görülmektedir.³⁸ Laboratuvar tahlillerinde süt ürünlerine en fazla bitkisel yağ, jelatin, nişasta gibi maddeler katılarak tağşiş yapıldığı görülmüştür.

Süt ürünlerinde yapılan bütün hileler hileyi yapan kimse veya kurum için haram olarak nitelenir. Çünkü burada alım-satım akdi haksız kazanca yol açacak ölçüde belirsizlik taşımakta, bu durum fıkıh literatüründe “garar” olarak vasıflanmaktadır. Allah Resulü (s.a.s.) garar satışını yasaklamıştır.³⁹ Yasaklanan bir şey delilin işaretiyle haram olarak nitelendirilir.

Süt ürünlerinde et ürünlerinde olduğu gibi tüketilmesi kesin olarak haram olan maddeler bulunmamaktadır. Yalnızca jelatin eti haram olan bir hayvandan veya usulüne uygun kesilmemiş olan helal hayvandan elde edilmişse bu maddenin katıldığı ürünler haram sayılabilir. Günümüzde her ne kadar helal sertifikalı jelatin bulunsa da jelatinde kesimden üretime izlenebilirlik şartı gerçekleşmemektedir.⁴⁰ Çamaşır suyu gibi içildiğinde öldürücü özellik bulunan maddeleri katmakla da ürün haram hale gelir. Tüketici açısından helal olmayan jelatinin ve çamaşır suyu gibi maddelerin dışında bu hileli ürünleri kullanmak haram sayılmaz. Ancak insan sağlığına zararı açısından konunun uzmanlarının tespiti dikkate alınarak zararına göre hüküm verilebilir.

Hileli ürünü alan müşterinin elinde mal mevcut halini koruyorsa ayıp muhayyerliği sebebiyle akdi feshetme hakkı doğar. Müşterinin elinde bulunan ayıplı malda yeni bir ayıp oluşur veya mala ilavede bulunulursa, aynen iade imkânı ortadan kalkar ve ayıp ölçüsünde zararın karşılanması cihetine gidilir. Hile yapanlar aldatma ve haksız kazanç ve rekabete sebep olduğu için cezalandırılabilir.

2.3. Zeytin ve zeytinyağındaki hileler

Zeytin ve zeytinyağı daha çok Akdeniz havzasında yaşayan insanların tüketiminde yer alan helal ve sağlıklı bir gıdadır. Zeytinyağı tarihte gıda olmasının yanında aydınlatma, kozmetik, ilaç ve sabun yapımı gibi birçok alanda kullanılmıştır. Zeytin ve zeytinyağı antik dönemden beri değer ve fiyatı yüzünden tağşiş ve hilelere maruz kalmıştır. Üretimi sınırlı olup değeri yüksek olunca diğer yağlar ile tağşişe uğramaktadır. Zeytinyağı dünyanın en fazla tağşişe uğrayan gıdası olarak bilinmektedir.⁴¹ En faydalı fonksiyonel yağlardan biri olan zeytinyağında da daha fazla kazanma hırsıyla birçok hile yapılmaktadır. Yağ bütün yemeklerde kullanılıp tüketimi

³⁸ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 181-182.

³⁹ Buhârî, “Büyû”, 61; Müslim, “Büyû”, 4; İbn Mâce, “Ticârât”, 23.

⁴⁰ Mustafa Boran, *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 283.

⁴¹ Harun, Dıraman-Aslıhan, Tüğen, “Helal Bir Gıda Kaynağı Olarak: Natürel Zeytinyağlarında Taklit ve Tağşiş Tespit Çalışmaları”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/2, (Aralık 2022). 43-68.

fazla olduğu için bütün yağ çeşitlerinde birçok hile görülebilir. İşte zeytinyağı ve zeytindeki bazı hileler:

Zeytinyağına rafine ayçiçek, kanola, kolza, fındık, mısır ve soya, aspir, susam, pamuk, hardal tohumlarının yağı karıştırılıp zeytinyağı diye satılabilmektedir. Ayçiçek yağına başka tohumlardan elde edilen yağlar da katılabilmektedir. Mısır yağında başka tohumların yağı bulunabilmektedir. Zeytinyağı diye satılan ürünlerde trans yağ asitlerine rastlanılabilmektedir. Zeytinyağına zeytinin yağı alındıktan sonra geriye kalan pirina denilen posasından rafine edilerek elde edilen tadı ve kokusu olmayan pirina yağı katılabilmektedir. Kaliteli zeytinyağına daha düşük kalitede olan zeytinyağı karıştırılıp kaliteli adı altında daha yüksek fiyata satılabilmektedir.⁴²

Zeytini karartmak için tekstil boyası kullanılabilmektedir. Zeytin salamurasında gıda tuzu yerine sanayi tuzu, içme suyu yerine sanayi suyu kullanılmaktadır. Zeytin havuzlarına paslı demir konularak zeytinlerin kararması sağlanılmaktadır.⁴³

Zeytinleri karartmak için kostik veya Ferrolaktat gibi maddeler kullanılmaktadır. Bunlar etikette yazdığı ve izin verilen miktarda kullanıldığı zaman kanunlara uygun sayılmaktadır. Bunların dışında alaca zeytinlerin kararması için demir çelik fabrikalarının atığı olan “demir sülfat” kullanımı, sentetik renk maddeleri kullanımı yasal değildir. Bu maddeler tüketicinin sağlığını tehlikeye atmaktadır. Zeytin havuzlarına paslı demir veya zehirli tekstil boya konularak karartılan zeytinlerin kansere sebebiyet verebileceği ifade edilmektedir.⁴⁴

Zeytinlerin hileli boya ve karartma ile hazırlanıp hazırlanmadığı anlaşılabilir. Natürel zeytinlerin hepsinin siyah olmayacağı, bazısının siyah, bazısının, gri ve kahve rengi tonlarda olacağı söylenmektedir. Boyanmış zeytinlerin ise hepsinin aynı tonda siyah olacağı, bu sebeple zeytin satın alırken önce göz ile kontrol edilmesi uyarısı yapılmaktadır. Ayrıca boyalı zeytinlerin çekirdeklerinin de siyah olduğu, çünkü boyanın çekirdeklere de ulaşacağı ifade edilmektedir. Natürel zeytinlerin çekirdeğinin ise griye yakın siyah, kahverengi olacağı vurgulanmaktadır.⁴⁵

Zeytin ve zeytinyağında yapılan hileler hile yapan açısından kazancını harama dönüştürdüğü söylenebilir. Hile yapıldığını bilmeden, etiketinde yazmadan satılan malı alan kimse açısından bir kayıp söz konusudur. Yapılan hile tüketicinin sağlığına zarar veriyorsa derecesine göre hüküm belirlenebilir. Zeytin ve zeytinyağına haram bir madde karıştırılmadığı ancak değeri düşük yağların karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu yağları tüketmenin haram olduğu söylenemez. Hile yapıldığı anlaşıldığında bu durum aldatma sayılıp tüketicinin

⁴² Dıraman-Tüğen, “Helal Bir Gıda Kaynağı Olarak: Natürel Zeytinyağlarında Taklit ve Tağşiş Tespit Çalışmaları”, 43-68.

⁴³ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 182

⁴⁴ Şimşek, *Gıda Katkı Maddeleri Rehberi*, 89.

⁴⁵ Şimşek, *Gıda Katkı Maddeleri Rehberi*, 89.

ayıp muhayyerliği hakkına sahip olması ve yapılan akdin haksız kazanca yol açacak şekilde kapalılık taşınması dolayısıyla cayma ve zararını tazmin hakkı doğar.

2.4. Arı ürünlerindeki hileler

İnsan sağlığı açısından önemi büyük olan bal, fıkıh kitaplarımızda arazi mahsulü sayılmış, öşür arazisinden alındığı zaman az veya çok olsun öşüre tabi olarak zikredilmiştir. Balın meyve ve sebzelerden elde edildiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁶ Hadis-i Şeriflerde de iki şifa kaynağına devam edilmesi tavsiye edilmiş, bu şifaların bal ve Kur'an-ı Kerim olduğu bildirilmiştir.⁴⁷ Kur'an-ı Kerim'de bal arısının ismini taşıyan "Nahl" suresinde arı ürünlerinde şifa olduğu haber verilmiştir.⁴⁸

Arcılık ürünleri de son derece hileye müsait ürünlerdir. Bu ürünlere talebin fazla olup arzın yeterli olmaması hile sebeplerinden birisidir. Balda hile üç şekilde olmaktadır. Birincisi mısır şurubuna bal enzimi katılarak hiç arı olmadan imal edilen sahte baldır. İkincisi arıya şeker şurubu verilerek bal yapmasının sağlanmasıdır. Üçüncüsü gerçek bal ile sahte balın karıştırılarak gerçek diye satılmasıdır.⁴⁹ Bu sahadaki bazı hileler şunlardır:

Kovanların etrafına şeker ve şeker şurupları konularak arılar doğal olmayan yöntemlerle beslenmektedir. Yapılan tahlillerde balın içerinden, zararlıları kovmak için kullanılan naftalin ve antibiyotik çıkmaktadır. Düşük nem içeren ballara su ilave edilebilmektedir. Bala, katkı maddesi olarak nişasta, şeker kamışı, şeker pekmezi, hidrol, parafin katılmaktadır. Yapılan tahlillerde bala en çok katılan fruktoz, glikoz, prolin gibi maddeler olduğu görülmüştür.⁵⁰

Arı ürünlerinde yapılan hilelerin hiçbirisi caiz görülemez. Ancak bazı arcılar kış aylarında zayıf kalan arıların bahara girerken kuvvetlenmesi için -bal yapmaları için değil- biraz şeker vermenin gerekebileceğini söylemektedir. Baldaki hilelerin genelde ürünü tüketim açısından haram yaptığı söylenemez. Helallik açısından şüpheli duruma getirdiği ifade edilebilir. Hadisi şeriflerde şüpheli şeylerden kaçınılması istenmektedir.⁵¹ Bir şeyden kaçınılmasının istenmesi işaretiyle onun en azından mekruh olduğuna delalet eder.

Yapılan hilelerin insan sağlığına zararlı olduğunu konunun uzmanları söylerse hüküm değişebilir. Oluşacak zararın durumuna göre haram veya mekruh sayılabilir. Hileli balı satan kimse ise kazancına haram karıştırmış olur. Hileli ürünü alan kimsenin bu durumu öğrendiğinde İslam hukukuna göre ayıp muhayyerliği sebebiyle cayma hakkı doğar.

⁴⁶ Haddad, *Cevhere*, I/163.

⁴⁷ İbn Mâce, "Tıp", 7; Hâkim, *Müstedrek*, 4/200.

⁴⁸ Nahl, 16/68-69.

⁴⁹ Sırıken ve vd., "Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi", 71-72.

⁵⁰ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 182.

⁵¹ Buhârî, "Büyü", 2-3; Müslim, "Müsâkât", 20; Tirmizî, "Kıyamet", 60; Nesâî, "Eşribe", 50.

2.5. Baharatlardaki hileler

Baharatlarda rengi güzel görünsün diye en fazla organik bazlı boya/gıda boyası katılmaktadır. Bu boyaların az da olsa kanserojen etkisi olduğu ifade edilmektedir. Bu boyaların ancak analitik tekniklerle tespiti mümkün olmaktadır.⁵²

Kırmızı tatlı ve acı pul ve toz bibere renginin canlı görünmesi için kiremit tozu karıştırılmaktadır. Bazı üreticiler toz bibere, eleyerek toprak, un galeta unu gibi farklı maddeler karıştırabilmektedir. Antep fıstığının toz halinde satılanlarında yer fıstığı tespit edilmektedir.⁵³

Baharatlara, gıda boyası, kiremit tozu, toprak, un, galeta unu gibi kendinden olmayan maddeler katıldığı, bu şekilde hile yapıldığı görülmektedir. Hile yapmanın haram olduğu daha önce zikredilmişti. Baharatlarda hile olarak haram madde katılmadığı anlaşılmaktadır. Kanserojen olan, sağlığı bozan hileli baharatları tüketmenin hükmü zararına göre tespit edilebilir. Zararlı olma riski bulunan gıdalar helallik açısından en azından şüpheli sayılır. Kiremit tozu ve toprak, yenilmesi adet olan maddeler değildir. Bunların zararı konusunda daha fazla araştırma yapmak gerekir.

2.6. Tatlılardaki hileler

Tatlılar da çokça hile yapılan gıdalardandır. Ucuza mal etmek, kolaylığı tercih etmek, daha fazla kazanmak gibi hususlar hilelerin sebeplerindedir. Tatlılarda yapılan bazı hileler şunlardır;

Baklava ve kadayıfın içerisine Antep fıstığı yerine bezelye katılmaktadır. Baklavalarda tatlandırıcı olarak sağlıklı olmayan aspartam kullanılmaktadır. Reçelin içerisine az miktarda meyve, bol miktarda şeker şurubu ilave edilmektedir. Şeker pancarı pekmezi üzüm pekmezi diye satılmaktadır. Helvanın içerisine beyaz susam yerine Sudan'dan ithal edilen ucuz siyah susam konulmaktadır. Pancardan üretilen şeker yerine kimyasal tatlandırıcılar kullanılmaktadır. Üzüm pekmezine glikoz ve fruktoz, incir ekstraktı, kayısı, karpuz suyu ekstraktı ilave edilmektedir. Antep fıstıklı lokumda tahlillerde etikette yazmamasına rağmen yer fıstığı ve fındık çıkmaktadır. Pasta ve şekerleme ürünlerinde badem yerine ondan daha ucuz olan kayısı çekirdeği kullanılmaktadır. Kestane ürünlerinde kestane yerine fasulye katılmaktadır. Pastacılık ürünlerinde bozuk yumurtalar kullanılmaktadır.⁵⁴

Tatlılardaki hilelerin daha çok pahalı olan maddelerin yerine onların benzeri olup ucuz olan maddelerin katılması şeklinde olduğu görülmektedir. Bu hileler, hileyi yapan açısından haram olarak nitelenirken tüketici açısından haram madde katılmadığı için satın alınması ve tüketilmesi haram olarak vasıflanmaz. Yapılan hileler dini hükümleri ve tüketici haklarına aykırılık arz etmenin yanında piyasada gıda güvenliğini bozmakta, tüketicileri çokça mağdur etmektedir.

⁵² Ertaş-Topal, *Gıda Hileleri*, 40.

⁵³ Tarım ve Orman Bakanlığı, Taklit ve Tağşiş yapılan Ürünler, 12.10.2019. (Erişim, 16.10.2023).

⁵⁴ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 181-182.

2.7. Un ve ekmeklerdeki hileler

Unlu mamuller, ekmek ve benzeri gıdalar en fazla tüketilen ürünlerdir. Ekmek ayrıca yerlerin ve göklerin bereketinden sayılan, hürmet edilmesi gereken bir nimet olarak vasıflanmıştır.⁵⁵

Ekmekte en başta gelen hile ekmeğin gramajını düşük tutmaktır. Ekmeğe daha beyaz görünmesi için renk ağartıcı gıda katkı maddeleri, kireç, karbonat ve benzeri ilave edilmektedir. Una da aynı maddeler katılabilmektedir. Kepekli ekmeğe kahverengi görünsün diye hamuruna gıda katkı maddesi, karamel, malt, kakao ilave edilmektedir. Ekmek bayatlamasın diye koruyucu madde katılmaktadır. Koruyucu madde ekmeği daha çok kabartıp olduğundan büyük görünmesine de sebep olabilmektedir. Ekmeğe Türk gıda kodeksi tebliğine göre yasak olan sistein maddesi katılmaktadır. Bu madde ekmeğin daha yumuşak olmasına, kolay şekil almasına ve hacminin büyük olmasına yol açmaktadır.⁵⁶

Kutsal bir nimet olarak görülen ekmeğe yapılan hilelerin yapan açısından haram kazanca sebep olmanın yanında büyük bir vebal olduğu söylenebilir. Ekmeğe katılan sistein maddesi haram kaynaklı olabilir. Sistein (E920) ve sistin (E921) başta domuz olmak üzere hayvanların killarından tavukların tüylerinden, insan saçından elde edilen bir üründür.⁵⁷

2.8. Meyve ve sebzelerdeki hileler

Biber ve domates salçasına gıda boyası karıştırılmaktadır. Salça normalden fazla kırmızı görünüyorsa gıda boyası katılmış olabilir. İncire hidrojen peroksit ilave edilmektedir. Meyveleri parlatmak için balmumu kullanılmaktadır.⁵⁸

2.9. İçeceklerdeki hileler

İçeceklerden bir kısmı alkollü, bir kısmı alkolsüzdür. Alkollü içeceklerde hileler yapılmaktadır. Sahte alkolden ölenlerle ilgili basın yayında birçok haber çıkmaktadır.⁵⁹ İslam hukukuna göre alkol mütekavvim mal olarak vasıflanmadığından konumuzun dışındadır. Bazı gazlı içeceklere az miktarda alkol katılabilmektedir. Etiketinde yazdığı zaman fihhi açıdan tartışmalı bir konu olmakla beraber hile konusunun dışında kalır. Burada ele alacağımız helal sayılan içeceklerde yapılan hilelerdir.

Hazır limon suyu içerisine su ve limontuzu katılmaktadır. İçeceklerde hile olarak tahlillerde en çok ilaç etken maddesi sindenafil ve tadalafile rastlanmaktadır.⁶⁰ Depolarda iyi

⁵⁵ el-Câmiu's-sağir, 2/92, (No. 1426). "Ekmeğe hürmet edin, saygı duyun. Çünkü o göğün ve yerin bereketler indendir. Kim sofradaki ekmek kırıntılarını yerse günahları bağışlanır."

⁵⁶ <https://utkubilgili.com.tr/ekmekte-yapilan-hileler/> (Erişim, 15,06,2023)

⁵⁷ Özer, *Yediklerinizin içinde N(E) var?*, 151-152.

⁵⁸ Tarım ve Orman Bakanlığı Denetim ve Tahlilleri, Kamuoyu duyuru tarihi, 12.10.2019. (Erişim, 16.10.2023).

⁵⁹ <https://www.haberturk.com/bursa-da-sahte-ickiden-3-uncu-olum-sahte-icki-olumleri-3538779> (Erişim, 14.05.2023).

⁶⁰ Tarım ve Orman Bakanlığı Denetim ve Tahlilleri, Kamuoyu duyuru tarihi, 12.10.2019. (Erişim, 16.10.2023).

korunmayıp nemden küflenmiş çaylar satılabilmektedir. Küflü çaylar insan sağlığını bozmakta, karaciğere zarar vermektedir.⁶¹

Kahve çekirdekleri parlak görünsün ve dayanma süresi uzasın diye böcekten elde edilen sellak ile kaplanmaktadır. Hazır paketli olarak alınan kahvelere de birçok katkı maddesi konulabilmektedir. Kahve beyazlatıcısında kaynağı belli olmayan jelatin bulunmaktadır. Bitki çaylarında siyah çay ve kahvede en fazla görülen hile, ilaç etlen maddesi sindenafil, sibütramin ve gıda boyası katılmasıdır. Bazı çaylar da Türk Gıda Kodeksi'ne göre üretilmemektedir.⁶²

2.10.Diğer maddelerdeki hileler

Kakaolu fındık kremasında kakao yerine keçiyoynuzu tozu, kakao yağı yerine margarin kullanılmaktadır. Ambalajlara üretim tarihi, son kullanma tarihi, üretici firma adı yazılmamaktadır. Ambalajlara sonradan yapıştırılan etiketlerdeki bilgiler sahte olabilmektedir.⁶³ Çikolataya ilaç etken maddesi (Sildenafil, Tadalafil) katılmaktadır. Fıstık ezmesine, tozuna bezelye ve boya karıştırılmaktadır.⁶⁴

2.11. Dünya çapında meydana gelen bazı gıda hileleri

Gıdalarda hile bütün ülkelerde görülebilir. Dünya çapında etkili olan hileler de zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Bu büyük hilelerin etkileri daha sonra ortaya çıktığında geriye doğru araştırma ve incelemeler yapıp kaynağına doğru ulaşma imkânı olabilmektedir. Dünya çapında meydana gelen olaylar Müslümanları da etkilemektedir. Çünkü bu gıda hilelerinin yapıldığı ülkelerde Müslümanlar yaşamaktadır. Bu hileli gıdalar Müslüman ülkelere de ulaşabilmektedir. Burada konumuz gıdalarda hile olunca dünya çapında etkili olan bazı hilelere yer vermek uygun olacaktır.

1980'li yıllarda görülen yaygın hileler:

Toksik yağ sendromu yaşanmıştır. Anileine ile tağşiş edilen kolza yağlarının tüketimi sonucu yüzlerce insan ölmüştür. Çürümüş yumurtaların pastacılık ürünlerinde kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Deli dana hastalığına yakalanan ineklerin etlerinin satıldığı ve tüketildiği ortaya çıkmış, basında birçok haber yayınlanmıştır.⁶⁵

⁶¹ Türkmen-Ataseven, "Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi", 74; Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 182

⁶² Tarım ve Orman Bakanlığı Denetim ve Tahlilleri, Kamuoyu duyuru tarihi, 12.10.2019, (Erişim, 16.10.2023)

⁶³ Erdoğan, *Gıda Güvenliği*, 181,182.

⁶⁴ Türkmen-Ataseven, "Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi", 71; Tarım ve Orman Bakanlığı Denetim ve Tahlilleri, Kamuoyu duyuru tarihi, 12.10.2019, 32.

⁶⁵ Ertaş-Topal, *Gıda Hileleri*, 41.

1990'lı yıllarda görülen yaygın hileler:

Baharatlarda kurşun tetraoksit tespit edilmiştir. Konsantre sentetik elma suyu üretilip satıldığı anlaşılmıştır. Yemlerde çok zararlı olan dioksin maddesi bulunmuştur.⁶⁶

2000'li yıllarda görülen yaygın hileler:

Et ürünlerinde sentetik hormonlar kullanılmıştır. Atık etlerin normal et olarak satılıp tüketildiği ortaya çıkmıştır. Pul biberlerde katılması yasak olan boya maddeleri görülmüştür. Genetik olarak modifiye edilen (GDO'lu) pirinçlerin normal pirinçlere karıştırılıp satıldığı tespit edilmiştir. Çin'de bal üretiminde antibiyotik kullanıldığı haberleri yayılmıştır. Yine Çin'den ithal edilen sütlerde ve bebek mamalarında melamin tespit edilmiş, dünya çapında krize yol açmıştır. Avrupa ülkelerinde at eti skandalı patlak vermiştir.⁶⁷

Dünya çapında etkili olan gıda hilelerine İslam hukuku açısından baktığımızda insanı ölüme götüren hileli gıdaların üretimi, alımı ve satımı helal olmayacaktır. Deli dana hastalığı gibi zamanla zararlarının ortaya çıktığı bilinen etlerin helal kesim olsa bile tüketimi caiz olmayacaktır. Çürük yumurtaların pastacılıkta kullanılması, ballarda antibiyotik bulunması, gıdalarda kurşun, melamin ve sentetik ürünlere rastlanmasına ise konunun uzmanlarının sağlık açısından değerlendirmelerine göre hüküm verilebilir. Eğer uzmanlar kesin olarak hayati tehlikeye sebep olacağını söylerse haram hükmü verilebilir. Zarar riski varsa mekruh sayılabilir. GDO konusu da tartışmalı bir konudur. At eti skandalının ise at etinin kasaplık et olmayıp satışının kanunen yasak olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü açık nas ile haber verilen haramlardan birisi olan, domuz etinin⁶⁸ bile kasaplık et olarak satılmasına rağmen İmam Ebu Hanife'ye göre mekruh olup diğer birçok imama göre helal olan at etinin⁶⁹ skandal olarak görülmesi bunu göstermektedir.

3. Değerlendirme ve bazı çözüm önerileri

Hepimizin tüketmek zorunda olduğu et, süt, yağ, baharat, meyve, sebze, içecek, arı ürünleri gibi yüzlerce üründe çoğunu bakarak anlamamız zor olan, hepsinin tespiti mümkün olmayan hileler yapıldığını görüyoruz. Gıdalarda yapılan taklit ve tağşiş insan sağlığının tehlikeye atılmasına, tüketicinin yanıltılmasına, haksız rekabet ve haksız kazanç elde edilmesine, ticari ahlakın bozulmasına sebep olmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı taklit ve tağşişin önlenmesi önem arz etmektedir. 2012 yılından itibaren ülkemizde hile yapan firma ve ürünler kamuoyuna duyurulmaya başlanmıştır. Hile yapmayan dürüst firmaların açıklanması da müşterilerin nereden ürün alabileceği hususunda kolaylık sağlayabilir.

⁶⁶ Ertaş-Topal, *Gıda Hileleri*, 41.

⁶⁷ Ertaş-Topal, *Gıda Hileleri*, 41.

⁶⁸ En'âm, 6/145.

⁶⁹ Serahsî, *Mebûât*, 11/233, 234; Molla Hüsrev, *Dürer*, 1/ 280; Salim Ögüt, "At", *DİA*, 2/32.

Burada denetim ve tahliller yapıp cezalar uygulanmaktadır. Gıda denetimlerinin sürekli, etkin ve yaygın olması önem arz etmektedir. Hile tespit yöntemlerinin geliştirilmesinin lazım olduğu üzerinde durulmaktadır. Cezaların caydırıcı olması için firmaların durumuna göre arttırılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu cezalar kısmen de olsa hile yapmakta caydırıcı olmakta ancak yeterli olmamaktadır.

Ölçü ve tartıda hile olup olmadığını kontrol etmek için pazar yerlerine müşterilerin aldığı ürünleri tartabilmesi için teraziler konulmaktadır. Eksik ürün aldığını düşünen kimseler burada tartarak şüphesini giderebilmektedir. Zabıta pazarlarda denetim yapmaktadır. Bunlar hilelerin önlenmesinde olumlu etki edebilir.

Alışverişte hile yapanların kötülüğünü haber veren Mutaffifin suresinin dördüncü ayetinde,⁷⁰ ölçü ve tartıda hile yapan kimselerin yeniden dirilişe kesin olarak inanmaları bir yana, dirilişi ihtimal dairesinde görmeleri halinde bile bu hileyi işleyeme cesaret etmelerinin mümkün olmadığına dikkat çekilmektedir.⁷¹ Buradan anlaşıldığı gibi dünyada yaptığı hataların hesabını ahirette vereceğine inanan kimselerin hile yapmaya cesaret edemeyeceği gibi hesabın verilmesini ihtimal çerçevesinde görenlerin bile hile yapmayı düşünse bundan vazgeçecektir.

Hileli gıdalar almamak için çözüm olarak değerinin altında satılan ürünlerden uzak durmak önerilebilir. Et ürünlerini alırken araştırmak, helallik açısından daha hassas olmak lazım geldiği şüphe götürmez. Arı ürünlerini tanıyıp güvendiğimiz kimselerden almak uygun olabilir. Her konuda tanıyıp güvenmek de yetmeyebilir. Tüketicilerin dikkati kadar hilesiz gıda için asıl dikkat etmesi gereken üreticiler ile imalatçılar ve bunları da denetleyen resmi denetçiler olduğu muhakkaktır.

Bazı ürünleri kendimiz yapmamız hileden kurtulmak için daha uygun olabilir. Örnek olarak taze süt alıp yoğurt yapabiliriz. Ama peyniri, tereyağını herkes yapamaz, sütü üretemez satın almak gerekebilir. İşlenmemiş veya olabildiğince az işlem görmüş ürünleri almak da bir çözüm yolu olabilir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) helali isteyip aramanın her Müslümana farz olduğunu bildirmiştir.⁷² Helali aramak farz olunca alışveriş ve ticaretle ilgili dini hükümleri bilmek de farz olur. Bu sebeple haram, şüpheli ve hileli gıdalardan sakınmak için satın alınan ürünlerin etiketlerini iyi kontrol etmek gerekir. Son tüketim tarihi geçmiş olabilir. Paketli gıdaların etiketlerinde içerisindekiler yazan yere bakılabilir, maddeler bilindiği kadar incelenebilir. E kodlarına bakılabilir. E kodlarını yazan eserler edinilebilir.⁷³

⁷⁰ Mutaffifin, 83/4.

⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5652.

⁷² Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 10/90; *Heysemî, Mecmau'z-zevâid*, 10/291.

⁷³ Kemal Özer, *Yediklerimizin İçinde N(E)Var? , A'dan Z'ye Tüm Katkı Maddeleri*, (İstanbul: Hayykitap, 2. Baskı,2013).

Alınan gıdada hileye şahit olduğunda Tarım ve Orman Bakanlığı'nın alo 174 hattını aramak gerekir. İlgili firma ile irtibata geçilebilir. Çözüm olmadığı zaman Tüketici Hakem Heyeti'ne müracaat edilebilir.

Tezgâhın önünde iyi malları gösterip arkadan kötülerini satmak da bir hiledir. Önü arkası aynı olmalıdır. Tezgâhın önünde boyanmış, parlatılmış ürünler konulup göze hitap edilmesi de hile olarak vasıflanabilir. Sabah çok erken saatte veya akşam saatinde karanlıkta defolu veya bozulmuş ürünleri, ya da iyi ve bozuk ürünleri karıştırıp doldurmak da hiledir.

Her konuda olduğu gibi gıdalarda da gri alanlar mevcuttur. Sağlıklı ve sağlıksız gıdalar olduğu gibi kalitesi düşük ürünler de bulunabilir. Fiyatları uygun olduğu için bu ürünleri almak isteyenler olabilir. Alan kimseye bunu söyleyerek satmak gerekir. Örnek olarak gün boyu tezgâhta bekleyen sebze ve meyveler biraz buruşmuş olabilir. Bu ürünler daha düşük fiyata satılabilir. Son tüketim tarihi yaklaşmış ürünler daha ucuza satılabilir. Kalıp peyniri ufalanmış olabilir, bozulmadıkça ufalanan peynir daha uygun fiyata satılabilir. Ürünler sıcaktan, soğuktan, yağıştan etkilenmiş olabilir. Daha önce zikredilen Peygamber Efendimizin (s.a.s.) pazar yerini gezerken buğday satan birisinin buğdaylarına ellerini sokunca altından ıslak buğdayları görünce sebebini sormuşlardı. Satıcı yağmurdan buğdayın ıslandığını söyleyince Peygamber Efendimiz (s.a.s.) o kişiye bu ıslak buğdayın üste çıkarılıp gösterilmesi gerektiği uyarısında bulunmuşlardı.⁷⁴

Gıdalarda hilelerin önlenmesi ve azaltılması için okullarda gıda güvenliği dersi konulabilir. Tohumdan sofraya gıda zincirlerinde izlenebilirlik sağlanması için sistemler kurulabilir. Üreticilerin bilinçlenmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. Alo 174 gıda hattının bilinirliğinin artırılması için gerekli çalışmalar yapılabilir.

Günümüzde gıda fiyatlarında meydana gelen küresel boyuttaki artış ve aşırı rekabet ortamı gıdalardaki hilenin en önemli sebeplerinden sayılmaktadır. Elde bulunan veriler her sene bu hilelerin dünya ölçeğinde azalmak bir tarafa artarak devam devam ettiğini göstermektedir.⁷⁵ Atalarımız "Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer" demiştir. Gıdalarda hileden kurtulmak için sütü de yoğurdu da üfleyerek yemek, araştırıp dikkat etmek gerekebilir.

Sonuç

İslam dinine göre yenilen, içilen gıdaların temiz, helal ve sağlıklı olması gerekmektedir. Günümüzde gıdalarda temizlik, helallik ve sağlığı etkileyen birçok hile yapıldığı denetim ve laboratuvar tahlilleri sonucunda yayınlanan raporlarda açıkça görülmektedir.

⁷⁴ Müslim, "İman", 164; Tirmizî, "Büyû", 74; İbn Mâce, "Ticârât", 36; Ebû Dâvud, "İcâre", 50; Dârimî, "Büyû", 10; Ahmed b. Hanbel, 2/242.

⁷⁵ Türkmen- Ataseven, *Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi*, 66.

Gıdalarda yapılan hilelerin hiçbirisi caiz sayılamaz. Asıl olan hilesiz alım satımdır. Ancak yapılan hilelerin hepsi aynı kategoride değerlendirilemez.

Gıdalarda yapılan hilelerin bir kısmı haram bir malı helal bir mala katma şeklinde olmaktadır. Fıkhen haram olan ürünün helal olan bir gıdaya katılması o ürünü tamamen haram yapar. Haram olan bir ürünü helal diye satmak da helal olmaz.

Fıkıh açısından ikisi de helal olan ancak değer ve kalitesi farklı olan ürünü karıştırarak hileli olarak satmak caiz olmasa da bu ürünü tüketmeyi haram saymak mümkün görünmemektedir.

Hile, asıl olarak satıcının daha fazla kazanma, ürünü cazip hale getirme, masraftan kaçınma gibi sebeplerle kasıtlı olarak yaptığı bir eylemi ifade eder. Kasıt olmayan yerde aldanma olmuşsa buna hile denemese bile müşteriye cayma hakkı verir. Sözgelimi satıcının farkında olmadan bozulan bir ürünü satın alan kimsenin bu ürünü değiştirme veya geriye verme hakkı doğar.

İslam fikhına göre hileli gıda alan bir kimsenin bu akdi feshetme hakkı vardır. Zarara uğramışsa zararının tazmini talep etme hakkı vardır. Satın alınan ayıplı bir mal müşterinin elinde değişikliğe uğrayıp geriye verme imkânı kalmayınca maldaki kusur miktarınca zararın karşılanması gerekir. Bunun yanında kasıtlı olarak hileli mal satan kimse, bu davranışıyla güvenilirlik ve adaletli olma vasfını kaybeder. Ayrıca hile yapan kimse günün şartlarına ve duruma göre belirlenebilen bir ceza ile cezalandırılmayı hak eder.

Hilelerin önlenmesi ve azaltılması için en başta helal-haram duyarlılığına sahip, kanaatkâr nesiller yetiştirilmesi gerektiği zikredilebilir. Denetimlerin sıklaştırılması ve hile yapanların teşhir edilmesi de etkili olabilir. Hile yapanların caydırıcı şekilde cezalandırılması ve toplumda duyarlılığın arttırılması da önem arz etmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle gıdalarda yapılan hilelerin daha da artacağı anlaşılmaktadır. Bu sebeple gıdalarda yapılan hileler konusunda değişik disiplinlerdeki çalışmaların yanında fikhî açıdan değerlendirmelerin yapıldığı çalışmaların da çoğalmasının gerektiği aşikârdır.

Kaynakça / Referance / المصادر

- Artık, Nevzat. *Gıdalarda taklit ve tağşiş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü Yayınları, ts.
- Boran, Mustafa. *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Dıraman, Harun- Tüğen, Aslıhan. “Helal Bir Gıda Kaynağı Olarak: Natürel Zeytinyağlarında Taklit ve Tağşiş Tespit Çalışmaları”. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/2 (Aralık 2022).
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları. 4. Baskı. 2013.
- Erdoğan, Süleyman. *Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Gıda Güvenliği*. Ankara: Hayat Yayınları, 2014.
- Ertaş, Erdal- Topal, Bahar. Gıda Hileleri Konusunda Toplum Olarak Yeterince Bilinçli miyiz? *Bilim ve Teknik Dergisi*, (Ağustos 2009).
- <https://www.haberturk.com/bursa-da-sahte-ickiden-3-uncu-olum-sahte-icki-olumleri-3538779> (Erişim, 14.04.2023)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/akil-alir-gibi-degil-camasir-suyu-ile-yikanan-etleri-vatandasa-yedirdiler-42276581> (Erişim, 01.06.2023)
- <https://utkubilgi.com.tr/ekmekte-yapilan-hileler/> (Erişim, 15.06.2023)
- <https://www.aykiri.com.tr/et-kullanmadan-kiymasiz-kofta-yapti-gundem-oldu/41674/> (Erişim, 08.12.2023).
- <https://www.tarimorman.gov.tr/Konu/1438/Kamuoyu-Duyurulari> (Erişim, 10.12.2023)
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şaḥîhi'l-Buḥârî*. by: Dâru't-tayyibe, ty. 5/616, 617.
- İbn Melek. *Şerhu Menâri'l-envâr*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1965, 169-174.
- Haddâd, Ebû Bekir (ö. 800/1397). *el-Cevheretü'n-neyyire*. İstanbul: Fazilet Neşriyat ve Matbaacılık A.Ş., 1978.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (v.587/1191), *Bedâiü's-sanâî fi tertîb-ş-şerâî* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud). Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997.
- Kesmen, Zülal vd. Gıdalarda Hile Amacıyla Kullanılan Bazı Bitki Kaynaklı Bileşenlerin Gerçek Zamanlı Pzr ile Tespiti. *Gıda The Journal Of Food*, Gıda 42/3 (2017), 305-314.
- Köse, Saffet. “Hile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/28-29. İstanbul: TDV Yayınları,1998.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989.
- Molla Hüseyin, Mevlânâ el-Kadı Muhammed b. Ferâmûz (v.885/1481). *Dureru'l-Hukkâm fi Şerh-i Gureru'l-Ahkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1979.
- Öğüt, Salim. “At”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/32. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özer, Kemal. *Yediklerimizin İçinde N(E)Var? A'dan Z'ye Tüm Katkı Maddeleri*. İstanbul: Hayykitap, 2. Baskı, 2013.
- Rado, Şevket. *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yayınları, ts.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn (v.606/1210). *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî,3. Baskı, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (v. 483/1091). *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Sırıken, Fatih vd. “Bir Derleme: Gıda Dolandırıcılığı”. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi* 6/1 (2021), 48-60.

Şimşek, Harun. *Gıda Katkı Maddeleri Rehberi*. İstanbul: Fazilet Neşriyat ve Tic. A.Ş, 2. Baskı, 2011.

Tarım ve Orman Bakanlığı Denetim ve Tahlilleri. Kamuoyu duyuru tarihi, 12.10.2019.

Küçük, Raşit vd. *Temel İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM, 5. Baskı, 2021.

Türkmen, Soner- Ataseven, Yener. “Türkiye’de Taklit ve Tağşiş Yapılan Gıdalara İlişkin Yasal Düzenlemelerin ve Uygulamaların Değerlendirilmesi”. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2020), 65-75.

Yaman, Ahmet- Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: BİLAY, 2. Baskı, 2018.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1971.